

Концептуальні підходи дослідження поведінки суб'єктів транскордонної взаємодії

Запропоновано враховувати 5 проявів ірраціонального початку (довіра; справедливість; зловживання і недобросовісність; грошова ілюзія; історії з нашого життя та життя оточуючих) в процесі дослідження поведінки мешканців прикордоння в транскордонному просторі та виявлення впливів на прийняття економічних рішень мешканцями прикордоння.

Ключові слова: транскордонна взаємодія, суб'єкти транскордонної взаємодії, поведінка мешканців прикордоння

Сьогодні спостерігається тенденція, що пов'язана з абстрактними судженнями щодо «транскордонної взаємодії», що обмежується здебільшого транскордонним співробітництвом, де суб'єктами виступають територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про транскордонне співробітництво. Хоча насправді рушійною силою є мешканець прикордоння, який задіяний в прикордонній торгівлі, трудовій міграції тощо.

Дослідженнями вивчення проблем розвитку транскордонного співробітництва займалися провідні зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема установ НАН України. Праці цих вчених викликають не тільки теоретичний, але й практичний інтерес. Та все ж, в працях не виокремлено особливості поведінки суб'єктів транскордонної взаємодії – мешканців прикордоння.

Мета статті полягає у висвітленні концептуальних підходів дослідження поведінки мешканців прикордоння в процесі транскордонної взаємодії.

І для того, щоб зрозуміти, як відбувається транскордонна взаємодія мешканців прикордоння, слід навчитись розуміти значні економічні події, зокрема на початку 90-х років, та звернути увагу на ірраціональний початок.

Хоча традиційна економіка передбачає, що люди цілком раціональні в якості учасників ринкових відносин. А. Сміт справедливо виходить з того, що люди захищають свої економічні інтереси. За результатами соціологічного дослідження для 20% опитаних прикордонна торгівля має важливе значення у їх повсякденному житті, оскільки, для більшості це основний заробіток [1, с. 89]. Особливо в віддалених місцевостях, де недостатня кількість робочих місць та й заробітна плата низька, прикордонна торгівля забезпечує дохід для домогосподарств, який є вищим, ніж дохід від іншої господарської доступної діяльності. Українцям в межах малого місцевого руху на польський бік дозволяється взяти один літр горілки (від 36 злотих), дві пачки сигарет (від 18 злотих), 25-40 літрів бензину (125-200 злотих), в середньому за один перетин кордону суб'єкти прикордонної торгівлі заробляють 20-50 доларів [2].

Значна частина мешканців прикордоння задіяні в трудовій міграції з метою заробітку. Так, вказує вчений Е. Лібанова, що найбільша кількість мігрантів зосереджена на Заході України – 10,8%, в інших чотирьох регіонах їхня частка становить 1-1,9%, а 63% українців за кордоном працюють понаднормово, в середньому трудовий мігрант заробляє 930 доларів, найменша зарплата в Польщі – 600 доларів [3].

Та все ж теорія Сміта не враховує, що вони можуть керуватися і неекономічними мотивами, вести себе нераціонально і упиратись у свої помилки. Аріелі вважає, що традиційна економіка морально вище поведінкової, оскільки вона сприймає людину з куди більшим оптимізмом, але цей оптимізм покоїться на міфах, до реального життя він відношення не має [4].

Важко не зауважити, що багато спеціалістів з економіки, явно не схильні надавати значення неекономічним мотивам і тому часто інтерпретують виходять з того, що зміни в відчуттях, настрою людей в цілому ні на що не впливають, а в економіці все визначають технічні чинники або дії влади.

Сьогодні ситуація, яка склалася в Автономній республіці Крим, тобто анексія Криму Росією (Закон РФ «О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов – Республики Крым и города федерального значения Севастополя») та визначення Криму

тимчасово окупованою територією України (Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян і правовий режим на тимчасово окупованій території України»), вказує на ірраціональний початок нових форм транскордонної взаємодії (транскордонна взаємодія локалізована на території Автономної республіки Крим; транскордонна взаємодія локалізована на територіях Криму та суміжних областей).

Так, Г. Саймон стверджував, що рішення приймаються методом випадкових випробувань і з положення про обмежену раціональність людей впливає, що вони не володіють здібностями до обробки всієї повноти інформації, але при цьому мають простий алгоритм, щоб вирішити безліч самих різних питань. За твердженням Д. Канемана (2002) [5] люди нераціональні при оцінці ймовірностей можливих альтернатив, тому що приймають рішення на підставі обмеженого обсягу інформації, яка ще й не завжди достовірна. Здебільшого мешканці прикордоння, що діють в транскордонному просторі, приймають рішення на підставі обмеженого обсягу інформації.

Для дослідження поведінки мешканців прикордоння в транскордонному просторі та виявлення впливів на прийняття економічних рішень мешканцями прикордоння доцільно враховувати 5 проявів ірраціонального початку, які пропонують Д. Акерлоф та Р. Шиллер [6], а саме: довіра; справедливість; зловживання і недобросовісність; грошова ілюзія; історії з нашого життя та життя оточуючих.

Довіра. Приймаючи економічні рішення, людина покладається на віру [6], хоча загальноприйнята економічна теорія припускає інакше: людина розглядає всі варіанти, обчислює, наскільки вигідний кожен з них, прораховує їх наслідки, визначає найбільш вигідні і робить вибір. Економісти частково вловили те, що мається на увазі під вірою та довірою. Вони виходять з того, що довіра раціональна: люди використовують їм інформацію, щоб зробити прогноз, а пізніше на його основі прийняти рішення. Звичайно ж, нерідко рішення приймаються саме так. Та все ж, довірлива людина, часто ігнорує, а той свідомо відкидає певну інформацію. Навіть, якщо сприйме інформацію, то не факт, що буде її враховувати при прийнятті економічних рішень. Тобто керуватись буде тим, що є правдою, тобто в те, що вірить.

Довіра, як поведінка, що виходить за рамки раціонального підходу до прийняття економічних рішень відіграє важливу роль і в сфері транскордонної взаємодії. Між мешканцями прикордоння,

що взаємодіють в транскордонному просторі досить високий рівень довіри, що можна пояснити, зокрема, відсутністю формальних домовленостей між суб'єктами прикордонної торгівлі. Мешканці західного прикордоння України, що зайняті постійно в прикордонній торгівлі та регулярно перетинають кордон, залишають товар під реалізацію без формальних домовленостей на суміжній території.

Та все ж, мешканці західного прикордоння здійснюють прикордонну торгівлі самостійно і не об'єднуються (йдеться про партнерство), що зумовлено нестійкістю зв'язків і часто все закінчується конфліктом, оскільки насправді вони конкуренти і кожен може здійснювати прикордонну торгівлю самостійно.

Займаючись офіційною легальною прикордонною торгівлею в межах дозволених сум на транскордонному ринку мешканці користуються можливостями неофіційної торгівлі на місцевому ринку через недовіру до органів влади України [1]. З однієї сторони представники влади покликані проводити довготермінові національні інтереси, що виходять за рамки миттєвої економічної вигоди. З іншої – вони не повинні піклуватись про реалізацію власних егоїстичних інтересів – відтворенні власних позицій [7] та витяганні бюрократичної ренти.

Тут, доцільно згадати і про ситуацію в Криму, що підтверджує вище сказане: приймаючи економічні рішення в транскордонному просторі більшість мешканці Криму покладалися на віру, не розглядаючи всі варіанти, не обчислювали, наскільки вигідний кожен з них, не прораховували їх наслідки, не визначали найбільш вигідні і не робили вибір.

Справедливість – важливий мотивуючий чинник для багатьох економічних рішень, він пов'язаний з тим, як люди розуміють довіру і наскільки добре вміють співпрацювати.

Роль справедливості підтверджують економічні експерименти, зокрема ті, які провели Е. Фер і С. Гехтер [8], щодо виявлення рівня співробітництва і довіри між людьми. В стандартній версії експерименту запропонували покласти деяку кількість грошей в скарбничку, вміст якої збільшується на якийсь коефіцієнт і після цього ділиться між учасниками групи. Якщо всі учасники будуть співпрацювати, то група набере максимальну кількість грошей. В цей час існує стимул діяти егоїстично: мій результат буде кращим, якщо всі покладуть гроші, а я ні. Зазвичай гра відбувається так: спочатку всі співпрацюють, але в наступних розіграшах розуміють, що хтось грає нечесно, і самі починають шахраювати. Зрештою шахраювати

почнуть всі. Ця модель поведінки практично універсальна [9]. Наступне, що зробили Е. Фер та С. Гехтер, змінили правила гри. Тепер учасники могли карати тих, хто не співпрацює, але для цього їм потрібно було заплатити зі своєї кишені. Водночас, гравці були менш егоїстичні і навіть після багатьох партій продовжували класти гроші в скарбничку, коли інші виявляли егоїзм. Під час експерименту, мізки гравців сканували на томографі [10]. Було зроблено висновок, що, караючи партнера, людина отримує задоволення.

Мабуть через безкарність працівників митниці та суб'єктів прикордонної торгівлі останні провозять товар через кордон понад дозволену суму за хабарі. Сьогодні за участю громадськості вже розроблено програму модернізації митної служби, у тому числі в кадровій сфері, яка ґрунтується на широкому залученні громадян до діяльності митниць та центрального апарату за ключовими напрямками. До плану відповідних заходів уже включено пропозиції щодо залучення до митних органів кращих випускників навчальних закладів, впровадження практики наставництва в кращому його розумінні, а також щодо впровадження контрактної роботи митників з терміном контрактів не більше одного року [11].

Інші суб'єкти прикордонної торгівлі ввозять товар згідно із законодавством [1]. Або ж, за нашими спостереженнями, підприємці залучають мешканців прикордоння, які проживають в територіальних межах дії малого прикордонного руху, з метою збільшення в декілька разів сукупної вартості товарів, що ввозять в Україну. Ці мешканці, що неформально зайняті на транскордонному ринку, отримують в середньому 50 гривень за один перетин кордону. Поспілкувавшись з пенсіонерами, що проживають поблизу пункту перетину кордону України з Польщею, виявили, що інколи місячний додатковий дохід від неформальної зайнятості на транскордонному ринку товарів перевищує мінімальну пенсію (949 гривні з 1.01.2014 р.).

Зловживання та несумлінність. Слід звернути на «погану» сторону транскордонної взаємодії, тобто на схильність економічних суб'єктів до антисупільної поведінки і збої які відбуваються в транскордонній взаємодії. Сьогодні, можна спостерігати збої в взаємодії в українсько-російському транскордонному просторі. Це пов'язано з відповідальністю за дії, оскільки каральні акції з економічною злочинністю інколи забуваються, оскільки у період розвитку зловживань багатьом здається, що їм це зійде з рук. До певної мірки люди поступаються своїм принципам, керуючись

раціональним міркуванням. Інколи небажання дотримуватись принципів виникає в результаті соціального осмосу, коли інформація поширюється в суспільстві.

На поширення зловживань і недобросовісності впливають нововведення в різні сфери життєдіяльності та правове їх підґрунтя, що дозволяють їх застосовувати, хоча суспільство може не відразу зрозуміти, в чому їх суть. На рівень порушень може впливати і ірраціональний початок. З часом культура може змінюватися, заохочуючи або караючи нечесну поведінку. Оскільки такі культурні зміни важко піддаються кількісним вимірам і перебувають поза галуззю економіки, економісти зрідка пов'язують з ними коливання в економіці. Та все ж необхідно враховувати культурні зміни, оскільки культура впливає на прийняття рішень в процесі транскордонної взаємодії.

Культурні зміни торкаються і дозвілля [12]. Наприклад, надзвичайно популярний покер, де гра ведеться на гроші, кожен грає сам за себе і присутній блеф, що відбувається і в Україні, зокрема в процесі взаємодії суб'єктів економічних відносин в транскордонному просторі.

Грошова ілюзія. Грошова ілюзія виникає, коли приймають рішення під впливом номінальної суми, а не реальної купівельної спроможності грошей.

Особливість розвитку прикордонної торгівлі залежить, як від асиметричності розвитку суміжних регіонів сусідніх країн, так і від курсу валют. Сьогодні, враховуючи обмінні зміни курсу валют (100 євро – 1088 грн. станом на 16.01.2014 р., 100 євро – 1590 грн. станом на 16.06.2014 р.), в виграші:

- мешканці західного прикордоння, які здійснюють нелегальний продаж, зокрема алкогольних напоїв та тютюнових виробів на суміжній території сусідньої країни (на приклад Республіки Польща);
- мешканці суміжної території Польщі, що здійснюють закупівлю товарів на прикордонній території України

Отже, будь-які зміни в економіці на одній прикордонній території в подальшому впливає на транскордонну взаємодію, зокрема на інтенсивність, так і на векторність перетину кордону мешканцями прикордоння.

Історії. З тверджень соціальних психологів Р. Шенка та Р. Абельсона [13], історії та їх переповідання – основа процесу пізнання. За допомогою історій запам'ятовуються важливі факти, а інші факти, на яких не зосереджують увагу, забуваються. Історії допомагають формувати цілі в житті, зокрема мешканцям прикордоння щодо транскордонної взаємодії. Але важливо зв'язок історій і довіри, що впливає на поведінку суб'єктів економічних відносин.

Можна припустили, що історії розповсюджуються в суспільстві, як епідемія, люди заражуються ними, передаючи з вуст в уста. Вчені розробили математичні моделі епідемії (модель Бейлі)[14], які можна застосовувати до історій і до розповсюдження довіри. Обов'язкові параметри цих моделей – коефіцієнт заразності (здатність захворювання передаватись від однієї людини до іншої) та коефіцієнт усунення (швидкість з якою люди виздоровлюють). При цьому різні чинники можуть змінювати коефіцієнти.

Довіра та недовіра поширюється, як хвороба. Епідемія оптимізму та епідемія песимізму можуть виникати просто із-за того, що в певних людей змінився коефіцієнт заразності. Цей підхід пояснює особливість транскордонної взаємодії на східному кордоні України.

Виходячи з вище сказано, доцільно, в процесі дослідження взаємодії суб'єктів економічних відносин в транскордонному просторі, враховувати прояви ірраціонального початку прийняття економічних рішень останніми.

Список використаних джерел

1. Тимечко І. Р. Організаційно-економічне забезпечення розвитку прикордонної торгівлі : дис. канд. екон. наук: 08.00.05, захищена 28.03.10, затв. 22.12.10 / І. Р. Тимечко; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2010. – 179 с.
2. Місцевий прикордонний рух [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/economics/mistseviy_prikordonnii_ruh_u_serednomu_odin_uchasnik_malogo_prikordonnogo_ruhu_peretinae_kordon_bl.html
3. Лібанова Е. Українські жінки здебільшого працюють в Італії, а чоловіки – в Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/ukraiinski_ginki_zdebilshogo_pratsyuuyut_v_italiii_a_choloviki_v_rosiii_libanova_1843882
4. Особенности поведенческой экономики. Интервью с Дэном Ариэли [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/>
5. Kahneman, Daniel, and Amos Tversky. 2000. Choices, Values and Frames. Cambridge, Mass.: Cambridge University Press.

6. Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism George A. Akerlof and Robert J. Shiller (2009)
7. Радаев В. В. Коррупция и формирование российских рынков: отношения чиновников и предпринимателей / В. В. Радаев // Мир России. – 1998. – № 3. – С. 57-90.
8. Fehr and Gächter (2000). Fehr, Ernst, and Simon Gächter. 2000. Cooperation and Punishment in Public Goods Experiments. American Economic Review 90(4):980-994.
9. Chen and Hauser (2005). Chen, Keith, and Marc Hauser. 2005. Modeling Reciprocation and Cooperation in Primates: Evidence for a Punishing Strategy. Journal of Theoretical Biology 235:5-12.
10. De Quervain et al. (2005). De Quervain, Dominique J. –F., Urs Fischbacher, Valerie Treyer, Melanie Schellhammer, Ulrich Schnyder, Alfred Buck, and Ernst Fehr. 2005. The Neural Basis of Altruistic Punishment. Science 305:1254-1264.
11. Міндоходів готує нові кадрові рішення на митниці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance/916252-mindohodiv-gotue-novi-kadrovi-rishennya-na-mitnitsi.html>
12. Contract Bridge Favorite Game among Women. 1941. Washington Post, 5 Mart, p. 13.
13. Knowledge and Memory: The Real Story// Robert S. Wyer Jr., ed., Knowledge and Memory: The Real Story. Hillsdale, N.J.: Erlbaum
14. Мызникова Т. А. Модели социально-эколого-экономических систем / Т. А. Мызникова. – Омск : Изд-во СибАДИ, 2008. – 62 с.

Тимечко И. Р. Концептуальные подходы исследования поведения субъектов трансграничного взаимодействия.

Предложено учитывать 5 проявлений иррационального начала (доверие, справедливость, злоупотребление и недобросовестность; денежная иллюзия; истории из нашей жизни и жизни окружающих) в процессе исследования поведения жителей приграничья в трансграничном пространстве и выявления влияния на принятие экономических решений жителями приграничья.

Ключевые слова: трансграничное взаимодействие, субъекты трансграничного взаимодействия, поведение жителей приграничья.

Tymechko I. R. Conceptual approaches to the research of the behavior of cross-border interaction actors.

Consideration of the five displays of irrational behavior (trust, fairness, corruption and dishonesty, money illusion, stories from our lives and the lives of others) in the research of the boundary area residents' behavior in the cross-border space and identification of the effects on border residents' economic decision-making are proposed in the article.

Key words: cross-border interaction, cross-border interaction actors, behavior of the boundary inhabitants.